

תשובות קצרות

1. על הלימון והאתרוג לעניין תרומות ומעשרות ושביעית / הרב יהודה הלוי עמיהי

שאלה | ישנה סתירה בדברי מרן הראי"ה זצוק"ל: ב'משפט כהן', סי' נא אות ב, כתב בתשובה משנת תרע"ז שיש לחוש שלימון ותפוז הם כאתרוג, וייתכן שהשנה נקבעת על פי לקיטתם. מאידך גיסא ב'קונטרס אחרון' על 'שבת הארץ' (עמ' 767) כתב בצורה ודאית שדרך גדילת אתרוג שונה מזו של הלימון ושאר פירות ההדר, הן מצד משך זמן הגידול והן מצד מועד החנטה: (1) גידול פרי האתרוג יכול להימשך שנה או שנתיים, מה שאין כן בשאר מינים, שבהם לאחר ההבשלה הפרי מרקב. (2) באתרוג מצוי שיסוג פירות שחונטים על העץ גם כשפירות אחרים מצויים בשלב ההבשלה, מה שאין כן בשאר מינים, שבהם שלבי הגידול אחידים יותר.

האם דברי מרן הרב זצ"ל ב'קונטרס אחרון' מאוחרים מדבריו בשו"ת 'משפט כהן' והם העיקר למעשה?

תשובה | דברי הרב קוק זצ"ל ב'קונטרס אחרון' קודמים לדבריו ב'משפט כהן'. חלק מה'קונטרס אחרון' של 'שבת הארץ' הוא בעצם הערות שכתב הרב קוק זצ"ל על 'ספר השמיטה' לגרי"מ טיקוצ'נסקי, ואלו נכתבו בשנת תר"ע, כפי שכתב הגרי"מ בהקדמה ל'ספר השמיטה'. הנכתב ב'משפט כהן' (שם) הוא משנת תרע"ג.

נראה שהרב קוק לא חזר בו, אלא שמה שכתב ב'ספר השמיטה' הוא לעניין שביעית, שאם נתייחס ללימון ולתפוזים כאל ספק, יצטרכו לנהוג שנתיים שביעית בלימון, וזה הפסד מרובה למשק הכלכלי וגם לחקלאי. לכן כתב שיש לסמוך על כך שהלימון והתפוז הם ככל הפירות, והולכים בהם לפי חנטה בלבד ולא חוששים ללקיטה. לעומת זאת בתרומות ומעשרות אפשר לצאת ידי חובת שתי השיטות, ובייחוד שאין פגיעה לחקלאי. לכן כתב להפריש שני מעשרות, ולהתנות שאם הפירות הם משנת מעשר שני - הרי הם מעשר שני, ואם הם משנת מעשר עני - מעשר עני. כידוע הרב קוק רצה לצאת ידי כל השיטות כשאפשר, כפי שפסק בהקשר לאוצר בית דין לאחר היתר מכירה. כמו כן הוא הנהיג שבכל שבע השנים יש לומר נוסח כפול (מעשר שני ומעשר עני) משום שחשש לספק השנים, אף שאין לנו ספק בהלכה, ואנו נוקטים כשיטת הרמב"ם על פי הגאונים לגבי חשבון השנים¹.

1. רמב"ם, הל' שמיט' פ"י ה"ו.

אבל מכיוון שאפשר לומר נוסח שלא יוצר בעיות, עדיף לנקוט בדרך זו. לכן גם לעניין הלימון העדיף הרב קוק זצ"ל נוסח שפותר את הבעיה על הצד הטוב ביותר. אם כן דבריו ב'משפט כהן' הם למרות הנאמר ב'קונטרס אחרון' ונוסף עליו.²

2. ערלה בפרחי פיג'ויה / הרב יצחק דביר

שאלה | את פרחי עץ הפיג'ויה ניתן לאכול, אף שהפרי עדיין לא גדל, וטעמם טוב. בגינת ישנו עץ פיג'ויה צעיר, האם מותר לאכול את פרחיו אם עדיין לא הסתיים מניין שנות ערלה? **תשובה** | כאשר התורה מגדירה את איסור ערלה, היא כותבת כך (ויקרא יט, כג):

כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל **וערלתם ערלתו את פריו** שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל.

מלשון הפסוק למדו חז"ל שהעץ עצמו אינו אסור באיסור ערלה, ואין איסור להישען עליו, לשבת בצילו, ליהנות מיופיו או לעשות שימוש בענפיו, ודווקא 'פרי' הוא זה שכלול באיסור ערלה.³ המשנה במסכת ערלה (פ"א מ"ז) מביאה מחלוקת שעניינה קביעת השלב שממנו ואילך הפרי נחשב כבר ל'פרי' שנאסר באיסור ערלה: 'סמדר מותרים בערלה... רבי יוסי אומר הסמדר אסור מפני שהוא פרי'. לדעת רבי יוסי הפרי נאסר באיסור כבר כשהוא סמדר, ואילו לדעת רבנן הפרי מותר בשלב זה, עד שיהיה 'בוסר'. לדעת רש"י⁴ שלב ה'סמדר' הינו שלב נפילת הפרח, אך מפרשים רבים כתבו שהפרח עצמו הוא הסמדר שעליו נחלקו התנאים, ולשיטת רבי יוסי אכילתו אסורה.⁵ בפשטות ההלכה הינה כדעת חכמים, ועלינו להתיר את אכילת הפרח. אלא שבשונה מהירושלמי, שכתב שחכמים אכן חולקים על רבי יוסי באופן כללי,⁶ הגמרא במסכת ברכות (לו ע"ב) סוברת שחכמים חלקו על רבי יוסי רק לגבי ענבים, אך הם מודים שבכל האילנות הפירות נאסרים מתחילת הוצאת הפרי - הסמדר. גם הפוסקים נחלקו בשאלה זו; יש שפסקו שבכל פירות האילן אין איסור עד שיהיו הפירות בוסר,⁷ ויש שפסקו שפירות שאר האילנות אסורים כבר מעת פריחתם.⁸

2. ר' עוד שבת הארץ, מהדורת מכון התורה והארץ פ"ד הי"ב אות ט, עמ' 402, הערות 34-35.

3. ספרא קדושים ג, ה, הובא במפרשים השונים למשנה ערלה פ"א מ"ז.

4. ברכות לו ע"ב ד"ה סמדר.

5. כך במפרשי המשנה שם: רע"ב, ר"ש סירלאו, מלאכת שלמה, תפארת ישראל, ס"ק מד, כך משמע מפירוש הרמב"ם למשנה שם, וכן הכריע בכפתור ופרח פרק נד.

6. ירושלמי ערלה פ"א ה"ה, כך יש להסיק מדברי הירושלמי שם שביאר שסיום המשנה לעניין כפניות אלו דברי רבי יוסי האוסר משלב הסמדר, משמע שאף שמדובר בתמרים, רבנן מתירים אותם כשהם סמדר.

7. רדב"ז, הל' מעשר שני פ"ט הי"ג; ביאור הגר"א, יו"ד סי' רצד, ס"ק לז, כתב שזו הסיבה שהשו"ע השמיט למעשה את דין כפניות. וכן כתב במהלך דבריו בשו"ת יהודה יעלה, יו"ד ח"א סי' שנא, וראה עוד בברכ"י, יו"ד סי' רצד ס"ק ב.

8. כך נראה בפשטות מהמשנה ראשונה, ערלה פ"א מ"ז; שושנים לדוד, ערלה פ"א מ"ט; שו"ת משה ידבר, נטע רבעי סי' א; וכן פסק החזו"א, דיני ערלה אות מא, אך הבין שגם בחרובים ובזיתים הדין כן, ועד שיהיו בוסר אינם אסורים. והב"ח, יו"ד סי' רצד, כתב שיתכן שזו הסיבה שהשו"ע השמיט את היתר הסמדר בערלה, אלא שחשש לכך אפילו בגפן. ובשו"ת משפט כהן, סי' ג, כתב שבשעת הדחק יש לפסוק שרק מעת ש'הפרי קרוב להיגמרו' חל עליו איסור ערלה.

למעשה לכתחילה יש להימנע מלאכול את הפרח, אך למקל לפני נפילת עלי הכותרת יש על מה לסמוך, מפני שיש כאן ספק ספקא: ספק אם להלכה ערלה מתחילה משלב הסמדר, וספק אם שלב זה הינו לפני נפילת עלי הכותרת.⁹

3. גפן המודלית על גידולי ירקות בגינה של השכנים / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | ענפי הגפן בגינה של שכנו גולשים למרחב החצר שלנו, והם מסוככים על הירקות ששתלתי באותו מקום זמן רב לפני כן. האם הירקות שלי נאסרים כתוצאה מכך?
תשובה | אסור לזרוע או לשתול גידולים חד-שנתיים בתוך הכרם, או אפילו סמוך לגפן יחידה. חיוב ההרחקה **מהגזע** של הגפן האחת הוא שישה טפחים (48 ס"מ, ולמחמירים - 60 ס"מ), וחיוב ההרחקה מהגזע של הגפנים בכרם ענבים הוא ארבע אמות (1.96 ס"מ, ולמחמירים - 2.40 ס"מ). במצבים מסוימים התוצרת נאסרת באכילה ובהנאה.¹⁰ גם כששתלו או זרעו במרחק הדרוש בין הזרעים לגפן - עדיין צריך להיזהר שהגפן לא תסכך מעל הגידולים החד-שנתיים. אם הגפן מסוככת עליהם, צריך לגזום את ענפיה, שאם לא כן, עלולה התוצרת להיאסר בהנאה.¹¹ בנוסף לכך בכלאי הכרם קיים איסור זריעה, אף אם הגפן של אדם אחד והגידולים החד-שנתיים הם של השכן בגינה הסמוכה.¹² עם זאת, כאשר הגפן והגידולים אינם שייכים לאותו אדם, כמו בנידון שלפנינו, רק הגידולים של האדם שעשה את האיסור נאסרים באכילה ובהנאה, אך הגידולים של שכנו אינם נאסרים, כלשון הרמב"ם:¹³

ואין אדם מקדש דבר שאינו שלו לפיכך המסכך גפנו על גבי תבואתו של חברו קדש גפנו ולא נתקדשה התבואה...

למסקנה, כיוון שזרעת את הירקות בגינתך בהיתר, והם לא חדרו לתחום החצר של שכנך, ולאחר מכן זמורות הגפן של השכן התפשטו למרחב הגינה שלך וסוככו על הירקות, אין הן אוסרות את הירקות שלך, על פי הכלל: 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו'. אולם כדאי להסב את תשומת ליבו של השכן שכדאי לו לגזום את ענפי הגפן המסוככים על הירקות, שאם לא כן הענבים שלו עלולים להיאסר בקלות. ההסבר לכך הוא שכיוון שבאחריותו למנוע מהגפן שלו לסוכך על הירקות שבגינת חברו, הרי שאם לא יעשה כן, הירקות שלך יאסרו את הענבים שלו.

9. הערת עורך: י"פ. לענ"ד פשיטא שמוותר לאכול את הפרחים, כי הסמדר הוא לאחר החנטה, וכבר כתבו תוס', ר"ה יד ע"ב ד"ה ולשביעית שהחנטה באתרוג היא כאשר הפרי מגיע לגודל של זית; וכ"כ הגר"י אריאל, שו"ת באהלה של תורה, ח"ד עמ' 298-300; ומפורש בשו"ת הרדב"ז, ח"א סי' מד שמותר להריח פרחי ערלה, כיוון שעדיין לא הגיעו לשלב הסמדר.

10. פ"י רמב"ם, הל' כלאים פ"ה ה"א וה"ב וה"ז; ורמב"ם, שם פ"ז ה"א וה"ב; וכן פסק השו"ע, יו"ד סי' רצו סעי' ג, והרמ"א לא השיג עליו, וכן פסק ערוה"ש, יו"ד סי' רצו סעי' יג.

11. עפ"י רמב"ם, הלכות כלאים פ"ו הי"א.

12. ערוה"ש, יו"ד סי' רצו סעי' לו; ועי' חוקות הארץ, פ"ה ה"ח אות ד והע' 32; הלכות הארץ, עמ' 84 סעי' טז.

13. רמב"ם, הל' כלאים פ"ה ה"ח; כדעת רבי יוסי ירבי שמעון במס' כלאים פ"ז מ"ד; וכמסקנת הגמ' יבמות פג ע"ב.

4. כלאיים בשקית עם תערובת זרעי פשתה ותלתן / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם מותר לזרוע תערובת של זרעי פשתה ותלתן המיועדים לנוי?
תשובה | זרעי הפשתה, אשר הפשתה הצומחת מהם משמשת כצמח נוי, הם אחד מזני הפשתן¹⁴ שאותם אסור לזרוע עם מין אחר של תבואה או קטניות,¹⁵ בהיותם מאכל אדם.¹⁶ אף בימינו יש בני אדם שמשתמשים בו למאכל באופנים מסוימים. להלכה למעשה אסור לזרוע שני מיני זרעים שאחד מהם מאכל אדם והשני מאכל בהמה.¹⁷ כמו כן לכתחילה יש להימנע מלזרוע אף צמחי נוי שנהוג לזרוע מהם שדות שלמים.¹⁸ לכן למעשה, זריעת הפשתה יחד עם התלתן אסורה, כפי שאסור לזרוע מאכל אדם עם מאכל בהמה, ואפילו אם זורעים את שניהם לנוי.¹⁹ הדרך הפשוטה היא להפריד בין שני מיני הזרעים, שכן קל להבדיל ביניהם בהיותם שונים זה מזה. לאחר מכן יש לזרוע כל אחד מהם, בהרחקה של טפח וחצי (12 ס"מ,²⁰ ולמחמירים - 15 ס"מ).²¹

5. איסוף כסף עבור משפחת פועל ערבי שנהרג בתאונת עבודה / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | פועל ערבי נהרג בתאונת עבודה ביישוב. האם מותר לאסוף כסף למשפחתו המצויה במצב כלכלי קשה?

14. עפ"י בירור עם אגרונום המכון ד"ר מרדכי שומרון; וראה באנציקלופדיה 'החי והצומח בארץ ישראל', צמחים בעלי פרחים א' עמ' 201, ערך 'פשתה גדולה'; אתר 'צמח השדה', ערך 'משפחת הפשתיים'; יש לציין שגם בלשון התורה הכינוי 'פשתה' מזוהה עם צמח הפשתן, ראה שמות ט, לא: 'והפשתה והשערה נכתה...'; ובתרגום אונקלוס, שם: 'והכיתנא', וכן בתרגום יונתן בן עוזיאל שם: 'כותנא', שהיא התרגום הארמי של הפשתן. וכן פירוש הפסוק ביהושע ב, ו: 'והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ'; פירש רש"י שם: 'פשתים בגבעוליהם'; והמצודת דוד שם: 'בפשתיים שהם עדיין בתוך העץ והם הקנים של פשתן'; וביאר המלבי"ם שם: 'ולכן אמר הערוכות בלשון נקבה כי הפשתה הוא שם נקבה'.
15. עפ"י כלאים פ"ב מ"ב: 'הפשתן בתבואה מצטרפת אחד מעשרים וארבעה'; וראה רמב"ם, פיהמ"ש שם, ד"ה ואמר, שלדעת כולם דין גרעיני הפשתן כזירעוני גינה ולא כקטניות.
16. עפ"י ירושלמי מעשרות פ"ה ה"ז: 'לא גזרו על הפשתן אלא משום זרעה'; משום כך הפשתן נחשב כדבר שיש לו 'זיקת שביעית', שהיות שהזרע שלו נאכל, יש בו קדושת שביעית, ועי' בדברי הגרא"ה קוק זצ"ל בשבת הארץ, פי"ד אות א, ועי' שבת הארץ, שם הע' 2-6.
17. כך הכריע הגרא"ה קוק זצ"ל בשו"ת משפט כהן, סי' כו; אף שבתחילה נטה לסברה לומר שהאיסור הוא דווקא כששני הצמחים נחשבים מאכל אדם; וכן נקט למעשה החזו"א, כלאים סי' א ס"ק יד ד"ה כלאי זרעים; שלא כשיטת הרדב"ז, פ"ב ה"ח-ה"ט, הסובר שהאיסור הוא דווקא כאשר שני המינים הם מאכל אדם.
18. הגר"י אורנשטיין זצ"ל בספר עמק הלכה, סי' י; עפ"י הכסף משנה, הל' כלאים פ"א ה"ד; ועל פי דבריו הוא פסק שאיסור כלאיים חל על צמח הטבק, הואיל ודרך בני אדם לזרוע ממנו שדות שלמים. כך גם סובר הגר"ש ישראלי זצ"ל בספר ארץ חמדה, עמ' יח-ט.
19. שו"ת רדב"ז, ח"ו סי' ב' אלפים רנג, שאסר לזרוע שני מיני מאכל יחד, אף אם אינו רוצה לאכול מהם, ונימק זאת בלשונו: 'כי אין האיסור תלוי אלא בזריעה... וכיון שהדבר תלוי בזריעה מה לי שיזרע לאכילה או למראית העין'.
20. עפ"י הגר"ח נאה זצ"ל.
21. עפ"י שיטת החזו"א זצ"ל.

תשובה | בהלכות צדקה קיימים סדרי עדיפויות, כי התורה מלמדת אותנו שיש לנו 'ערבות הדדית' כלפי האנשים הנמצאים במעגלים הקרובים לנו, הן בנתינת צדקה כספית, הן בכל עזרה אחרת, עפ"י הכלל: 'עניי עירך קודמין'.²² במסגרת זו ישנם מקרים שבהם צריך לתת צדקה גם לאנשים שאינם 'בני ברית', משום 'דרכי שלום', כלשון הגמרא²³ (גיטין סא ע"א): 'מפרנסים עניי נכרים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום', וכפי שנפסק להלכה ברמב"ם²⁴ וב'שלחן ערוך'.²⁵ אולם נחלקו המפרשים בנוגע ללשון חז"ל 'מפרנסין עניי עכו"ם עם עניי ישראל': יש המפרשים שקיימת חובה כלפי עניי נכרים אך ורק אם מחלקים באותה עת גם צדקה לעניי ישראל באותו מקום, שכיוון שמפרנסים עניים מישראל, צריך גם לדאוג לעניי הנכרים במצב זה משום 'דרכי שלום'.²⁶ מאידך גיסא, דעת הרבה פוסקים שמפרנסים עניי נכרים אף כשאין עניי ישראל נמצאים באותו מקום שניתן לפרנסם.²⁷ וכתב הב"ח (יו"ד סי' קנא אות יא): 'כבר נהגו לפרנס ענייהם אף בלא עניי ישראל'. אך למעשה הדבר תלוי בנסיבות העניין.²⁸

לאור זאת ניתן לומר שבמקרה כזה בהחלט ראוי לתת סכום כסף כסיוע למשפחתו של הפועל, שאף אם אין איבה אם לא ייתנו להם, מכל מקום יש בנתינה משום קידוש השם בכך שתושבי היישוב אינם מתעלמים ממנו.²⁹

לסיכום, מותר לאסוף כסף עבור משפחה של פועל נוכרי שעבד ביישוב ונהרג בתאונת עבודה, על פי דעת הפוסקים שניתן לפרנס עניי נכרים משום דרכי שלום, גם אם באותו זמן לא צריך לפרנס עניי ישראל. בנוסף לאמור, יש בכך גם קידוש ה' יתברך, כשאיננו מתעלמים ממשפחה של פועל נוכרי שעבד עבורנו.

22. עפ"י מדרש תנאים על הפסק דברים טו, ז: 'כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך... כי פתוח תפתח את ידך לו'; וכן במדרש תנחומא משפטים, ח; ולאור זאת פסק הרמב"ם, הל' מתנות עניים פ"ז הי"ג; ושם פ"י הט"ז; וש"ע, יו"ד סי' רנא סעי' ג.
23. גיטין סא ע"א: 'מפרנסין ומכסין עניי עכו"ם עם עניי ישראל מפני דרכי שלום'.
24. רמב"ם, הל' מתנו"ע פ"ז ה"ז.
25. שו"ע, יו"ד סי' קנא סעי' ד; רמ"א, יו"ד סי' רנא סעי' א בהגה.
26. כן דייק מהר"י קורקוס, הל' מתנות עניים פ"ז ה"ז; בדעת רש"י, גיטין סא ע"א ד"ה עם; ובדעת הרמב"ם, הל' מתנו"ע פ"ז ה"ז; וכן משמע מהגהות מרדכי, גיטין אות תסד.
27. לדעה זו הלשון 'עם עניי ישראל' אינה בו זמנית דווקא, אלא שחובה לדאוג אף להם, עפ"י דברי הר"ן, גיטין סא ע"א; רשב"א וריטב"א, גיטין סא ע"א; בעקבות תוספתא גיטין פ"ה הי"ח; וכן עפ"י הירושלמי גיטין פ"ה ה"ט; וכן פשט לשון השו"ע, יו"ד סי' קנא סעי' יב; וכפי שלמד גם הש"ך, לשו"ע שם ס"ק יט, בדבריו; וכפי שגם דייק הגר"א, בביאורו לשו"ע, יו"ד סי' רנא ס"ק ב; אע"פ שמלשון הרמ"א משמע שהוא חולק על כך. הערת עורך: י"פ. ור' במאמר הרב אבישי בן דוד, 'סיוע לנכרים במקום אסון', אמונת עתיד 124 (תשע"ט), עמ' 99-109, ובפרט עמ' 100-103.
28. כן כתב מהר"י קורקוס, הל' מתנו"ע פ"ז ה"ז; וכן הכריע דרך אמונה, הל' מתנו"ע פ"ז ס"ק מ"ד; ועי' עוד בדברי הרב מרדכי לבאטון זצ"ל, ראב"ד ארם צובה, בשו"ת נוכח השולחן, יו"ד סי' יא; ידי אליהו, על הרמב"ם הל' מתנו"ע פ"ז ה"ז.
29. עפ"י תשובה בעל-פה שהשיב לנו מו"ר הרב יעקב אריאל שליט"א.

6. שינוי תצוגה במדי המים החדשים / הרב שי סימינובסקי

שאלה | שמנו לב שבמדי המים המאושרים על ידי מכון צומת, מדגם סונטה של חברת ארד, שהותקנו בשכונתנו החל משנת 2020, חל שינוי מסוים בתצוגת מצב שבת - צריכת המים אכן מתעדכנת כל 100 ליטר, אך מופיעה תצוגה של קצב זרימת המים. אם כן, כאשר אני פותח ברז, אני גורם, לכאורה, לשינוי על הצג (במדים שיוצרו בשנת 2019 או לפניו, בצג המתאר את הזרימה מופיע בשבת ציור של נרות שבת לאורך כל השבת).

תשובה | אכן, הבחנת נכון, ואולם מבחינה הלכתית מד המים החדש אכן תקין ומאושר לשימוש בשבת. באשר לסיבת השינוי - לפני כשנתיים העלתה קבוצת אנשים טענה כנגד מדי המים המאושרים לשבת, שהם מונעים מהצרכן לעקוב אחר זרימת המים בשבת ולדעת אם קיימת נזילה מהצינור. בגלל צורך זה הם ביקשו לבטל את התקנת מדי המים המאושרים לשבת כברירת מחדל בכל הבניינים החדשים הנבנים בישראל, כפי שהיה נהוג בשנים האחרונות.

אנו, במכון צומת, רואים חשיבות עליונה בכך שכל המדים שנמכרים בארץ ישאו תו תקן הלכתי. לא נרצה להגיע למציאות שבה לא נוכל להתארח אצל מישו ולשתות כוס מים מהשכן, כי מד המים אינו מותאם לשבת. כדי שכל מדי המים הנמכרים בארץ יהיו כשרים, עמלנו על התאמה של מנגנון הצגת זרימת המים לאופן שיותר בשבת.

המנגנון שפותח מציג את קצב זרימת המים בצינור גם בשבת, ואולם התצוגה אינה משתנה ברגע פתיחת הברזים או סגירתם. הצג כבה אוטומטית כל כמה שניות, ומייד נדלק מחדש וקורא את הזרימה הקיימת באותו רגע. מבחינת המשתמש, כאשר הוא פותח או סוגר את הברז, הוא אינו גורם לפעולה אסורה בשבת. הצג יידלק ממילא, ועדכון הנתונים נעשה אוטומטית.

7. מערכת דירתי – מניעת שימוש בה בשוגג / הרב שי סימינובסקי

שאלה | בדירתנו מותקנת מערכת חימום מהיר של מים. אנו, כמובן, לא משתמשים במים חמים בשבת, אך מה ניתן לעשות כדי למנוע הפעלה של המערכת אם יפתחו בטעות את ברז המים החמים? כמו כן, מה לעשות אם כבר פתחו את ברז המים החמים והמערכת הופעלה, מכיוון שסגירת הברז גורמת לכיבוי המבער שבמערכת?

תשובה | לפני השבת - בדרך כלל ישנו מתג ראשי להפעלה או כיבוי של המערכת. יש לנתק את המערכת באמצעות המתג לפני כניסת שבת. במידה ושכחו לנתק את

המערכת לפני כניסת השבת - אין לפתוח את ברזי המים החמים בדירה במהלך השבת!
במהלך השבת - במידה ושכחו לכבות את המערכת לפני שבת, יש לנהוג כך:
 (1) כאשר הברזים בדירה סגורים ואין זרימה של מים חמים, יש לסגור את הברז המכני הראשי של המים החמים שיוצא ישירות ממערכת החימום המהיר.
 (2) אם ישנו ברז פתוח, ורק לאחר פתיחתו נזכרו שהמערכת לא נוטרלה לפני שבת, יש לסגור את הברז הפתוח בשינוי.³⁰ לאחר מכן יש לסגור את הברז המכני הראשי של המים החמים שיוצא ישירות ממערכת החימום המהיר.
 כדי להימנע מתקלות, ניתן להתקין בצורה פשוטה יחסית ובאופן עצמאי מנגנון ניתוק אוטומטי.
במערכת המבוססת על חימום בחשמל - יש לחבר את המפסק הראשי לשעון שבת, שיחבר וינתק את המערכת בזמנים הדרושים.
במערכת המבוססת על חימום בגז - יש להרכיב ברז חשמלי (על צינור המים החמים ב'חנוכייה') וכן שעון שבת שניתן לכוון לזמנים הדרושים לסגירה אוטומטית של כניסת מים חמים למערכת במהלך השבת.
 אפשר להתקין שעון אסטרונומי המכיל מידע על מועדי כניסת השבתות והחגים וציאתם, לשנים הקרובות, ומתוכנת לחסום את כניסת המים מערכת החימום המהיר לפני כניסת השבת או החג, ולאפשר את הזרימה מחדש עם צאתם. אם מערכת החימום המהיר מזינה גם את מערכת ההסקה הדיריתית או את מערכת החימום התת רצפתי הפועלת ברציפות לכל אורך השבת, ואם מערכת ההסקה מותאמת לשימוש בשבת - ניתן להתקין ברז שיפצל את ההשפעה של פיקוד המערכת על שתי המערכות, ולפני השבת לסגור את הברז המוביל רק לברזי המים ולא למערכות ההסקה.

8. מערכת חימום מהיר מרכזית / הרב שי סימינובסקי

שאלה | בבניין שאנו גרים בו מותקנת מערכת חימום מרכזית מסוג 'יונקרס'. האם יש אפשרות כל שהיא להשתמש במים החמים בשבת?
תשובה | במערכת חימום מסוג זה אין אפשרות להשתמש בשבת, כיוון שהיא מבוססת על הבערת אש באמצעות גז, ולכן הפעלתה כרוכה באיסורי מבעיר ומבשל.
 במידה והנכם מעוניינים לצרוך מי ברז חמים גם במהלך השבת - אפשר להתקין בדירה דוד חשמלי קטן (בוילר) בנוסף למערכת הקיימת. לדוד זה ניתן להתאים פיקוד שבת שפותח במכון צומת, המווסת את טמפרטורת המים ל-40 מעלות בלבד, וכך לא מתבצע בישול של המים החדשים הנכנסים לדוד בשבת. באמצעות ברז מרכזי, יש לכוון את הזרמת המים החמים סמוך לשבת מן הדוד החשמלי, ובמשך השבוע - ממערכת

30. סגירת הברז בשינוי מותרת, על מנת למנוע סיכון בזרימת מים רותחים. כמו כן, כיבוי להבת הגז נעשה בשיהוי ולא ישירות, ויש המחשיבים זאת לגרמא. יש טעמים נוספים להקל, ואכמ"ל. כמו כן, אם פתחו את הברז בטעות ונזכרו מייד, ניתן לסגור מיידית את ברז המים מאותה סיבה, כיוון שהמערכת פועלת ומתנתקת רק בחלוף כמה שניות ולכן, בשניות הראשונות לאחר הפתיחה, האש עדיין לא נדלקה.

החימום המרכזי. לפני שבת ניתן לכוון את הברז בצורה ידנית, או אוטומטית באמצעות שיעון אסטרונומי, כמוסבר לעיל.

9. שימוש ב'מנעול חכם' בשבת / הרב שי סימינובסקי

שאלה | בדירתנו מותקן 'מנעול חכם' בדלת הכניסה. כיצד ניתן לפתוח ולנעול את הדלת בשבת?

תשובה | למנעול חכם כמה אפשרויות לפתיחה מאובטחת - הקשת קוד, זיהוי פנים, כרטיס קרבה, אפליקציה, באמצעות טביעת אצבע ולפעמים גם באופן מכני על ידי מפתח. על מנת להשתמש במנעול בשבת, יש להשתמש רק במפתח מכני, אבל חשוב לוודא שפתיחת המנעול במפתח מכני לא משפיעה ישירות על הנעילה החשמלית במנגנון הנעילה הפנימי של הדלת. לשם כך יש צורך בבדיקה מקצועית של המנגנון, לברר שהמנגנון המכני מופרד לחלוטין מהמנגנון החשמלי.³¹ עוד צריך לוודא שמנגנון זיהוי הפנים אינו פועל אוטומטית, ושזיהוי טביעת האצבע לא מופעל בטעות. באופן מעשי ניתן להבטיח שלא תהיה הפעלה בטעות של מערכת כזו, באמצעות הוצאת הסוללה ממנגנון הנעילה לפני שבת. ישנם דגמים של מנעולים 'חכמים' שנבדקו ע"י 'מכון צומת' ואושרו לשימוש בשבת עם הנחיות שימוש מפורטות.³²

10. שימוש במערכת אינטרקום עם חיישן קרבה בשבת / הרב שי סימינובסקי

שאלה | בבניין המגורים שלנו עומדים להתקין מערכת אינטרקום עם חיישני קרבה. כאשר המערכת מזהה אדם מתקרב - היא מופעלת, ומסך החיווי נדלק. כיצד ניתן להיכנס ולצאת בשבת מהבניין?

תשובה | ע"פ חוות הדעת של מהנדסי המכון, הפתרון המתאים למצב כזה הוא ביטול חיישן הקרבה בשבת, כך שהמערכת תהיה במצב פעיל לאורך כל השבת, ולא תופעל ע"י קרבת האדם למכשיר. לצערנו, לעיתים אנו נתקלים במצבים שבהם החברה המבצעת, או נציגיה, מציעים פתרונות על דעת עצמם, ולא תמיד הם ישימים או נכונים ע"פ ההלכה. במקרה כזה מומלץ להתנות את הסכמתכם להצעה שכזו בפנייה של המתקין למכון מוסמך כדי שיאשר את הפתרון הלכתי. להפניה של הספק ישירות למכון ישנם יתרונות רבים, משום שהוא מייעל את השירות ומאפשר להגיע לפתרון שיסייע גם לשאר הלקוחות של אותו ספק.

31. חשוב לציין כי בחלק ממנגנוני הנעילה המצויים כיום - גם פתיחה באמצעות מפתח מכני יוצרת אות חשמלי, גם כשאינו גורם לשחרור המנעול. עמדת מכון צומת היא שאין איסור ביצירת אות חשמלי מסוג זה, מכיוון שהוא אינו נצרך לתועלת האדם, וגם האדם אינו עושה פעולה מכוונת לשם הפעלתו. עמדה זו מבוססת על תשובת שבט הלוי ט, ס' כט, המופיעה באתר צומת:

<https://www.zomet.org.il/?CategoryID=198&ArticleID=293>, והיא נדפסה גם בתחומין כג (תשס"ג), 'חיישן תאורה בשבת', עמ' 277.

32. <https://www.zomet.org.il/?CategoryID=253&ArticleID=498>.

11. שימוש במים המסופקים באמצעות משאבת לחץ מים משותפת לכמה בניינים / הרב שי סימינובסקי

שאלה | עברנו להתגורר בבניין שנבנה לאחרונה, והתברר לנו שהותקנו משאבות לחץ לחמישה בניינים המכילים בסה"כ 200 דירות. בבדיקות שעשינו בשעות שונות של היממה התברר לנו ששתי משאבות פועלות באופן קבוע, ומשאבה שלישית כבויה. כמו כן במד הלחץ הצמוד למשאבה המחוג נמצא בקביעות סביב הספרה 6 (bar). למשאבות אלו אין התקן מיוחד לשבת. האם מותר לנו לפתוח את הברזים בדירתנו בשבת?

תשובה | לפי הנתונים המוצגים בשאלתכם, ייתכן שמערכת המים המותקנת בבניינים עובדת בלחץ קבוע: כאשר ישנה צריכה גבוהה יחסית של מים בברזים, המשאבה מספקת את הלחץ הנדרש, ובשעות שבהן הצריכה נמוכה יותר ישנו 'פורק לחץ', שהוא ברז עם שסתום שתפקידו לשחרר את הלחץ הגבוה בצנרת ע"י הזרמת מים מחוץ למערכת, כדי למנוע פיצוץ בצנרת.

למעשה, במערכת כזו ניתן להשתמש במים בשבת ללא כל חשש. פתיחת הברזים אינה גורמת להפעלת משאבות המים, כיוון שהן פועלות ברציפות לאורך כל שעות היממה ללא קשר לגובה הצריכה. חשוב לציין כי במשאבות המספקות מים למספר רב של דירות (בדרך כלל, כאשר המשאבות משותפות לכמה בניינים רבי קומות) זו שיטת פעולה נפוצה למדי. אפשרות אחרת היא שהמשאבות עובדות בלחץ משתנה, ללא פורק לחץ, אבל המערכת תוכננה לעבוד כל הזמן, גם כשאין צריכת מים, בתדר נמוך יותר. במקרה שהמשאבה פעילה כל הזמן, גם כשאין צריכת מים - אנחנו מתירים לצרוך מים, מכיוון שהשפעת האדם על המערכת היא רק בשינוי עוצמת התדר או הזרם החשמלי ולא בהפעלה וניתוק של המשאבה. אנחנו ממליצים לוודא מול חברת האחזקה של המשאבות שהן אכן פועלות באחד משני האופנים המתוארים לעיל. במידה וישנו ספק או שאלה נוספת, יש לפנות לייעוץ במכון באופן פרטי.

12. הכשר רגיל והכשר 'מהדרין' למיחם לשבת³³ / הרב מנחם פרל

שאלה | מדוע צריך כשרות למחם המיועד לאספקת מים חמים לשבת? הרי המחם רק שומר על חום של מים שהורתחו לפני שבת. מהם האיסורים שעלולים להיות בו?

תשובה | באופן עקרוני, אכן המחם שומר על חום של מים שהורתחו לפני שבת. עם זאת, יש במחם שני רכיבים שמעוררים שאלות הלכתיות:

(1) מדיד המים - במחמים רבים מותקן מדיד מים, שהינו צינור דק ושקוף ובו מים המחוברים למי המחם בחוק כלים שלובים, והוא מאפשר לראות כמה מים יש במחם.

33. להרחבה בעניין זה, ראו: הרב מנחם פרל, שימוש במחם ובתרמוס חשמלי בשבת, תחומין לח (תשע"ח) עמ' 65-74.

פעמים רבות, המים שבמדיד אינם רותחים, ובהוצאת מים מן המבחם, מעט מים יורדים מהמדיד אל המבחם ומתחממים מאוד מהמים החמים. על כך יש להוסיף שיתכן שהמים שבמדיד לא הורתחו מעולם, שכן הם היו במדיד גם בזמן ההרתחה של המבחם. מלבד זאת, המים שבמדיד מתקררים מהר יותר מהמים שבמבחם, ובמיוחד בקצה של המדיד שרחוק מהמבחם, ולהלכה אסור להרתיח בשבת מים שהורתחו והתקררו ('בישול אחר בישול בלח').³⁴

2. תרמוסטט - במחמים רבים מותקן תרמוסטט - רכיב חשמלי שבודק את הטמפרטורה ועל פיה מורה לגוף החימום לפעול או להפסיק לפעול. אם כן, כאשר פותחים את ברז המים להוצאת מים מהמבחם, נכנס למבחם אוויר קר במקום המים, והדבר משפיע על הפעלת גוף החימום בשבת. האם אין כאן איסור של חיבור מעגל חשמלי בשבת, ואולי גם של בישול המים?

נוסף על כך, חז"ל גזרו על שימוש במים חמים שבכלי מורתח, מחשש שייגמרו והאדם יוסיף מים כדי למנוע קלקול של הכלי,³⁵ ויש לברר אם חשש זה שייך במבחם. במחמים שמאוסרים לשימוש בשבת על ידי מכון צומת, ניתן מענה לשלושת ההיבטים הללו:

מדיד המים - (1) מנגנון המבחם יהיה כזה שיוצר לאחר ההרתחה תחלופה מלאה ('סירקולציה') בין מי המדיד למים שבמבחם עצמו. (2) טמפרטורת המים שבמדיד המים לא תרד מ-50 מעלות צלזיוס, גם בחלוף יממה מהרגע שבו הועבר המבחם ממצב הרתחה למצב שבת.³⁶

תרמוסטט - דעת רוב הפוסקים להתיר פעולה שיש ספק רחוק אם תגרום להפעלה של פעילות חשמלית.³⁷ לכן אנו במכון צומת מאשרים **באישור רגיל** מחם עם תרמוסטט, לאחר שבדקנו היטב שאכן ההשפעה של צריכת מים על פעילות המיחם היא רחוקה. עם זאת, יש פוסקים שהחמירו בדבר, ובפרט כשמדובר בהרתחה שחמורה יותר מסתם פעולה חשמלית.³⁸ לכן **אישור 'מהדרין'** יוענק רק למבחם שפועל ללא תרמוסטט כלל. במבחם זה, החימום מופעל באחד משני אופנים: או שמותקן 'סימנסטט' - רכיב חשמלי שנותן הוראה למבחם להרתיח את המים בזמנים קצובים, בתדירות שנקבעה מראש ואינה תלויה בצריכת המים במהלך השבת, או אם פועל כל השבת ברציפות גוף חימום בעל הספק נמוך, המיועד לשמירה על החום הקיים ולא להרתחה.

34. שו"ע, או"ח סי' שיח סעי' טו.

35. עי' ירושלמי שבת פ"ג ה"ג; משנ"ב, סי' שיח ס"ק קיח.

36. לפי הרמ"א, או"ח סי' שיח סעי' טו, מותר לחמם דבר לח שהתבשל כל צורכו אף אם כעת אינו חם בחום שהיד סולדת בו, ובלבד שנותר בחום משמעותי. לפי השו"ע, יש צורך בחום שהיד סולדת בו. דעת רבים מהפוסקים היא שחום שהיד סולדת בו הוא בסביבות 45-50 מעלות (שו"ת יחיה דעת ו, סי' כא ועוד). לכך מצטרפת כסניף דעת הרמב"ם, הל' שבת פ"ט ה"ה, וסיעתו שלפיה אין בישול אחר בישול גם בלח.

37. ר' (בנוגע למקרר) במנחת שלמה א, סי' י; יביע אומר א, סי' כא; חזו"ע, שבת ח"ו עמ' קטז; אגרות משה ב, סי' סח; מנחת יצחק ב, סי' טז; ועוד.

38. ר' מנחת יצחק ה, סי' צא; אור לציון ב, סי' יז אות ד.

גזרת חז"ל - גזרה זו אינה שייכת במחם שלנו מכמה טעמים: (1) מדיד המים מציג את כמות המים שנותרה, כך שהחשש להגיע למצב של כמות מים קטנה מדי, הוא פחות. (2) מקור הגזרה הוא בירושלמי, ושם מדובר על כלי שהיו רגילים להוסיף לו מים בתדירות גבוהה. (3) במחמים היום, מותקן (לצורכי בטיחות) רכיב המפסיק את פעילות המים כשהוא ריק ממים. (4) ברז המחם מותקן מעל לגובה המים המזערי הדרוש לשמירתו. (5) בניסויים שערכנו במכון צומת, מצאנו כי לרוב המחמים לא נגרם כל נזק מהמשך פעילות על מצב 'שבת' כשהם ריקים.

לסיכום, ברבים מהמחמים, המים שבמדיד (או חלקם) אינם מגיעים בהרתחה הראשונית לחום שהיד סולדת בו, ובמהלך השבת הם עלולים להתערבב עם המים הרתוחים שבמחם. האישור של מכון צומת מבטל חשש זה, ומבטיח שגם המים שבמדיד הורתחו כדבעי, והמחם על כל חלקיו מכיל מים שהתבשלו קודם השבת ונותרו בחום שהיד סולדת בו, לפי רוב הפוסקים. בנוסף לכך, בכשרות מהדרין של מכון צומת, הרתחת המים או שימור החום שלהם במהלך השבת אינם תלויים כלל בצריכה של המים בשבת.³⁹

13. הכשר לתרמוס חשמלי לשימוש בשבת / הרב מנחם פרל

שאלה | מדוע נדיר למצוא תרמוס חשמלי עם הכשר 'מהדרין' לשבת, בעוד לרוב המחמים הנמכרים בארץ יש הכשר 'מהדרין'?

תשובה | בדומה למה שהתבאר בתשובה הקודמת בנוגע למחם, גם בתרמוס חשמלי ישנו מדיד שבו נמצאים מים בטמפרטורה נמוכה יותר מבשאר התרמוס. בתרמוס האפשרות של בישול המים שבמדיד ממשית אף יותר מאשר במחם, שכן בתרמוס מדובר בכמות גדולה יחסית של מים (30-60 סמ"ק), שעשויים להימצא בו כשהם בטמפרטורה נמוכה מייד סולדת (עד כ-30 מעלות צלזיוס). כמו כן, בתרמוס המדיד הוא גם הצינור שדרכו יוצאים המים מהתרמוס החוצה, כך שהוצאת מים מביאה מיידית לערבוב מי המדיד עם מי התרמוס.

ההכשר של מכון צומת מבטיח כי טמפרטורת מי המדיד תעמוד על 50 מעלות צלזיוס לפחות, גם בחלוף יממה מההרתחה הראשונית. זאת ועוד, הלחצנים החשמליים

39. בשולי הדברים נזכיר כי מחם הוא כלי שטעון טבילה, והאישור של מכון צומת לא בא לפטור מכך. אפשר וצריך לטבול את המחמים המאושרים על ידי מכון צומת, ובתנאי שמקפידים ליישם אותם כדבעי. ניתן גם למסור את המחם לבעל מקצוע יהודי שיפרק וירכיב אותו מחדש, ובכך יפקע חיוב הטבילה. יש המקילים שלא להטביל מחמים וכלי בישול העלולים להתקלקל בעקבות ההטבילה (ראו: הרב ראובן גנזל, הטבילת כלים חשמליים, תחומין כז (תשס"ז) עמ' 457-463), אך דעתם אינה מקובלת על רוב הפוסקים. ויעוין עוד במאמרו של הרב ישראל רוזן בנושא זה: טבילת כלי חשמל מתוצרת חוץ, אמונת עתיד 102 (טבת תשע"ד) עמ' 38-39; טבילת כלים - מחם ותמי 4, אמונת עתיד 111 (ניסן תשע"ו) עמ' 33-34. מלבד זאת, כאמור, במחמים המאושרים על ידי צומת ניתן לקיים את הטבילה ללא חשש. ואין זה דומה למיניבר, שאין אפשרות להטבילו, ולכן נהגו להקל בו, וכפי שכתבתי בעבר במאמרי: חיוב הטבילה של מיניבר, אמונת עתיד 123 (ניסן תשע"ט) עמ' 39, יעו"ש.

מבוטלים במצב 'שבת', ואין חשש שהמשתמש בתרמוס ישתמש בהם בטעות בבואו להוציא מים מהתרמוס. עם זאת, התרמוס מקבל רק הכשר רגיל ולא הכשר מהדירין, שכן לנוהגים כשיטת ה'שלחן ערוך' שיש בישול אחר בישול בדבר לח שירד מיד סולדת, עדיין יש מקום לחשוש לשיטות שאין די ב-50 מעלות ליד סולדת. ההבדל העיקרי בין תרמוס למחם הוא שממדיד המים במחם זולגות טיפות ספורות לכוס, ולכן מעיקר הדין איננו מתחשבים בהן.⁴⁰ משא"כ בתרמוס חשמלי, שבו כל המים עוברים דרך המדיד, ולכן ככל שהמים במדיד מתחת ל'יד סולדת', הם מתבשלים ממש, לשיטת ה'שלחן ערוך', בכל מזיגת כוס בשבת.

14. מפתח דיגיטלי / הרב מנחם פרל

שאלה | מפתח דיגיטלי ללא סוללה פותח את הדלת כשנכנס לחור המנעול. האם מותר להשתמש בו בשבת?

תשובה | הטכנולוגיה היום מאפשרת הפעלת מכשירים גם בהשראה מגנטית. גם השראה זו סוגרת מעגל חשמלי, ולכן אסורה בשבת. אלמלא סגירת המעגל החשמלי, הדלת הייתה נותרת נעולה. כיום, יותר ויותר בתי מלון בארץ ובעולם משתמשים במפתח דיגיטלי, וזו אחת מהסיבות (הרבות!) לכך שראוי לבקש מהמלון להציג 'תעודת כשרות טכנולוגית'.

15. הנחת סבון במדיח כלים בתוך שבת / הרב מנחם פרל

שאלה | אני משתמש במדיח כלים שקט בשבת, באמצעות שעון שבת מכוון מראש והתקן מיוחד המבטל את מפסק בטיחות הדלת. בשבת שעברה שכחתי להניח מראש טבלית סבון במדיח. האם מותר להניחה בשבת?

תשובה | המים במדיח הם חמים, ובחומם הם ממסים את הטבלית. גם בישול סבון הוא בישול האסור בשבת. אם תמצא סבון בשוק שיש עליו פיקוח כמבושל מראש, הדבר מותר.⁴¹ (וספר לנו על כך - רבים מעוניינים בזה).

40. שו"ת יחווה דעת, סי' כא: 'מותר להשתמש במיחם שמחובר לו צינור זכוכית העשוי כדי לדעת גובה המים שבמיחם, אף על פי שבעת פתיחת הברז נכנסים מן המים שבצינור שאינם חמים כל כך אל תוך המים הרוותחים שבמיחם. ואין להחמיר בזה כלל'.

41. אומנם הרמ"א מחמיר בבישול אחר בישול בדבר נוזלי, ואף בדבר יבש שנעשה נוזלי במהלך חימומו (רמ"א, סי' שיח סעי' טז), ובשונה ממין שמקל בזה (שו"ע, שם); אך כשמניחים אותו בתנור קודם שהוסק - הדבר מותר גם לאשכנזים (משנ"ב, סי' שיח ס"ק קו). אלא שגם הרמ"א כתב, שם, שבמקום צורך יש לסמוך על המתירים. בבית שיש בו כלים רבים להדחה, ורגילים להשתמש במדיח באופן תדיר, ניתן להחשיב זאת כמקום צורך. כמו"כ אף שמהמשנ"ב, שם, סיים וכתב שאין לעשות כן בפני עם הארץ, כיוון שטבלית הסבון מתבשלת ונמסה בנסתר מכל עין, יש מקום להתיר במקום צורך.

16. מדי מים אלקטרוניים בשבת / הרב מנחם פרל

שאלה | האם, ובאילו תנאים, מותר להשתמש במדי מים אלקטרוניים בשבת?
תשובה | מדי המים המוכרים מחוברים לצינור הולכת המים הראשי לכל דירה, ומודדים את צריכת המים שלנו. בשנים האחרונות פותחו מדי מים דיגיטליים ש'חכמתם' מתבטאת ביכולת קריאת המים מרחוק, ללא צורך באדם הסובב בעיר דירה אחר דירה על מנת לקרוא את שעון המים. מדי מים אלו מדויקים בהרבה מקודמיהם המכניים, וביכולתם גם לזהות טוב יותר גנבות מים, דליפות וכדומה. מדי המים מחוברים לכל דירה, לכל בניין, לכל שכונה וכן הלאה, על מנת להשוות בין הקריאות ולזהות דליפות (או גנבות) מים. מדי המים הדיגיטליים משדרים את ממצאיהם בתדירות שנקבעה מראש לתאגיד המים הרלוונטי.

מבנה מד המים: מד המים מורכב מ'חיישן זרימה', בצידו שבב אלקטרוני ה'רושם' את הצריכה ושולח אותה אל צג דיגיטלי ואל תאגיד המים. האתגר: מדידת המים מתבצעת בשיטות שונות ובמכשירי מדידה שונים. חלקם מותרים בשבת לפי ההלכה, וחלקם אסורים. כמו כן, המכשיר 'רושם' על הצג את צריכת המים בזמן ביצועה. אם כן, יש לברר באילו תנאים נתיר את השימוש במד מים דיגיטלי בשבת וחג.

שיטות מדידת מים

שיטה א': המים בזרימתם מסובבים גלגלים שעליהם מורכבים מגנטים. מול המגנט ממוקם רכיב חישה המזהה את מעבר המגנט בקרבתו ומיידי 'רושם' זאת. כמות המים מחושבת לפי מספר חיבורי המגנט עם רכיב החישה. היינו, בפותח את ברז המים בבית, אתה מפעיל, אומנם בלא כוונה, חיבורי חשמל וניתוקם לרוב. דבר זה בוודאי אסור על פי ההלכה בשבת ובחג.

שיטה ב': מול המגנט המתואר מותקן מגנט נוסף. שינויי השדה המגנטי משמשים את השבב האלקטרוני לחשב את כמות צריכת המים, ללא on-off אלא באמצעות שינויי הזרם/התדר/השדה המגנטי.

שיטה ג': משדר זעיר משדר גלי קול אל תוך המים, מולו, במרחק קבוע נמצא מקלט גלי קול. שינוי קצב זרימת המים משפיע על תדר הקול הנקלט, ועל פי נתונים אלה 'יודע' השבב האלקטרוני מה מידת הצריכה של המים. קיימים בשוק מדי מים הפועלים בשיטות נוספות.

מכון צומת עסק בבדיקות וייעוץ לתכנון מדי מים ובאישור חלקם, כבר לפני כ-15 שנים. מדי המים שאותם מאשר המכון הם כאלה הפועלים בשיטה ב' - שיטת שינוי זרם (או שינוי תדר וכד'), המותרת על פי רוב הפוסקים.⁴² את בעיית ה'כתיבה' על הצג אנו פותרים על ידי דרישה שהצג יציג צריכת מים בכפולות של 100 ליטר לפחות. דרישה זו

42. ראה שמירת שבת כהלכתה, מהד' תש"ע, פרק י הערה לז; קיצוש"ע ילקוט יוסף, ענייני חשמל סעי' כ.

מבטיחה כי בדרך כלל לא ישתנה הצג בפתירות ברז רגילה (על פי הכלל ההלכתי של ספק פסיק רישא).

באופן זה מד המים, על אף היותו דיגיטלי, כשר לשימוש בשבת וחג תמיד. גופי כשרות אחרים דורשים כי תהייה שתי מערכות: מכנית לשבת, ודיגיטלית לימות החול. את זאת עושים באמצעות שעון חכם ה'יודע' מראש מתי שבת ומתי חג. אלא שאז צריך לבחון כמה עניינים: האחת, אמינות השעון בצפייה מראש לשבתות וחגי ישראל, כולל יו"ט שני של גלויות (למקרה של אורח. וכבר חוויתי את בושטו של אורח שכן); השני, מחירו. מאחר שמוותקנת מערכת כפולה, יש לשים לב שמחירה אינו כפול; והשלישי, שהשעון הדיגיטלי בכל זאת הוא בעל הכשר בתוקף של מכון צומת, לגיבוי במקרה שהשעון צופה השבתות והחגים ישגה. אחרי ככלות הכול, חשוב שנציג הרבנות המקומית יודא שאכן התקינו את מדי המים שאושרו, ושלא מחליפים אותם באחרים, במקרה של תקלה מקומית.

17. מידע מוטעה במכירת ארון באתר יד שנייה / משפטי ארץ

שאלה | אדם פרסם באתר יד שנייה שהוא מוכר ארון בגובה 1.90 מטר (ואף התקשרתי מראש לוודא שזהו הגובה ולא יותר). הגעתי לביתו לפרק את הארון, ולאחר הפירוק התברר שהארון בגובה של למעלה משני מטרים ושלושים ס"מ, ואינו יכול לעמוד בדירה שלי, שתקרתה נמוכה. האם אני מחויב לבנות את הארון מחדש? יש לציין שהארון עדיין עומד למכירה, אך בכל זאת המוכר רוצה שאבנה אותו, כדי שהוא יוכל להראות אותו שלם לקונים.

תשובה | ראשית, הפירוק נעשה ברשות, ולכן אינו מוגדר כנזק.⁴³ הקונה לא התרשל בכך שלא שם לב להבדל בגובה, כמו שניתן ללמוד מסוגיית הגמרא:⁴⁴ 'מתני'. בסימניו ובמצריו, פחות משתות - הגיעו, עד שתות - ינכה'. ופירש הרשב"ם:

...והשתא דאמר בית כור בסימניו ובמצריו אני מוכר לך מטפין שיעורא ואמרי' אפילו פחות משתות הגיעו דכיון דהראה לו המצרים כמאן דזבין ליה שדה זו סתמא דמי כמות שהוא בין קטן בין גדול אלא דאהני מאי דאמר בית כור שיהא קרוב לבית כור שאינו חסר יותר משתות וכן דלא ליהוי מותר יתר על שתות.

43. שיטה מקובצת, ב"ק כז ע"א בשם ריב"א.

44. בבא בתרא קו ע"א.

כלומר, כאשר המוכר מעמיד את הלקוח על השדה ואומר לו 'זה השדה', כוונתו שיקנה אותו, בין גדול בין קטן, ואמר לו 'בית כור' כדי להסביר לו שהגודל שלו קרוב לבית כור. לכן אם השדה אינו קרוב לבית כור, כגון שיש יתר על שתות, ינכה מהדמים. מכאן ניתן ללמוד שעד שתות הלקוח היה צריך לחשוב שהמוכר הגדיל את השטח, ואם הגודל חשוב לו - היה צריך למדוד, אך יותר משתות הקונה לא היה אמור לתלות בכך, ובמקרה שלפנינו מדובר על שגיאה של יותר משתות. בהמשך הגמרא מבואר:

רב פפא זבן ארעא מההוא גברא, אמר ליה: הוא עשרין גריו משחיה, ולא הואי אלא חמיסרא; אתא לקמיה דאביי, אמר ליה: סברת וקבילת. והתנן: פחות משתות - הגיעו, עד שתות - ינכה! הני מילי היכא דלא קים ליה בגוה, אבל היכא דקים ליה בגוה - סבר וקביל. והא עשרין אמר לי! אמר ליה: דעדיפא כעשרין. הרשב"ם מסביר שהמוכר אומר שנקט בגודל של עשרים כדי להשביח את מקחו. אם המוכר אומר שהמוצר גדול יותר, הרי הוא משביח את מקחו, אך אם הוא אומר שהמוצר קטן יותר, הוא לא משביח אותו, והקונה לא היה צריך להעלות זאת על דעתו. מכאן שאפילו אם המוכר ראה את המוצר, אין זו אשמתו שלא מדד אותו כאשר הטעות יותר משתות וכאשר אין בדבריו של המוכר השבחת מקח. לכן הלקוח פטור מהרכבת הארון מחדש.

18. שכירות דירה במקום לא חוקי / משפטי ארץ

שאלה | האם מותר לשכור או להשכיר מחסן שבעליו הסב אותו למגורים בניגוד לחוק? אין אפשרות בתב"ע לשנות ייעוד מחסן לדירה. אם זה אסור למשכיר, אולי זה אסור גם לשוכר מדין 'לפני עור' ו'לאו עכברא גנב אלא חורא גנב'? **תשובה** | הציות לחוקי הבנייה נובע מ'דינא דמלכותא דינא', וכן הסמכות של המדינה להעניש ולקנס את מי שעובר על חוקי הבנייה.⁴⁵ ואולם החוק חל על הבונה, ולא קונס או מעניש את השוכר או אוסר עליו לעשות דבר מסוים, ולכן אין לו שום איסור. אין להחיל את 'לפני עיוור' על 'דינא דמלכותא דינא' כאשר המדינה עצמה לא עושה כן.⁴⁶ מעבר לחוק, ישנה פגיעה בשכנים, בהוספת דיירים שלא אמורים להיות שם.⁴⁷ איסור זה חל גם על השוכר, ולכן צריך לברר שהשכנים מוחלים על כך, ואם כך נעשה - אין לשוכר איסור לגור שם. אומנם דבר זה אינו ראוי, וכדאי וראוי למצוא מקום ראוי יותר למגורים.

45. פד"ר יב עמ' 5; עיין גם תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 178.

46. עיין בתשובה שפרסמנו ב-143 <http://dintora.org/shut/> על עניין דומה.

47. שו"ע, חו"מ סי' קנד סעי' ב.

19. מחשב נייד שניזוק / משפטי ארץ

שאלה | לפני כמה שנים ניהלתי גן של משרד החינוך. בהיותי מנהלת הגן הייתי אחראית על כל נושא הכספים בגן (לכן במקרה הזה אני גם התובע וגם הנתבע). ברוב הימים הייתי מביאה את המחשב האישי שלי לגן, אף שהיה בגן מחשב נייד, כיוון שחומרים שלי היו שמורים על המחשב, והיה לי נוח יותר לעבוד עם מחשב נייד מאשר עם נייד. ככלל אף ילד כמובן לא נגע במחשבים (לא שלי ולא של הגן). באחד הימים סיימתי את עבודתי על המחשב הנייד, והנחתי אותו בצורה לא בטיחותית על המחשב הנייד, מקום שאין הילדים נכנסים אליו כלל. באותו יום החליטה אחת האימהות על דעת עצמה להיכנס לאזור המחשב (פינה שהייתה מרוחקת בגן, ולא היו נכנסים אליה בדרך כלל). בכניסתה הלא זהירה, משכה חוט שהיה מחובר שם לחשמל, הפילה את המחשב הנייד שלי והרסה אותו. שאלתי היא: מי חייב בתשלום על המחשב? מהו הסכום הראוי לפיצוי - האם מחיר העלות של מחשב חדש? האם על הסכום לכלול נזקים בגין חומרים שהיו שמורים בו?

תשובה | א. על אילו נזקים משלמים?

אדם מועד לעולם וחייב לשלם על נזקיו. לכן, מי שנכנס לרשות חברו, וודאי אם נכנס למקום שלא הורשה להיכנס אליו, נחשב אשם בנזק, אע"פ שלא התכוון להזיק.⁴⁸ הפיצוי שעל המזיק לשלם צריך להיות כפי עלות החפץ שניזוק אילו היה נמכר, ולכן מוטל על מי שמזיק למחשב משומש לשלם את עלות המחשב כפי שהוא משומש (כלומר מחשב מיד שנייה).⁴⁹

ב. תשלום על תוכנות וחומרים השמורים במחשב

אם מדובר בתוכנות שמשלמים עליהן, אז על המזיק לשלם גם את עלות התוכנות (מערכת הפעלה, אופיס וכדומה). גם קבצים שנרכשים בכסף, כגון תמונות שהורדו כרוכה בעלות כספית - על המזיק לשלם עליהן. ביחס לדברים שיצר המשתמש: אם הייתה אפשרות למכור אותם תמורת תשלום, חייב המזיק לשלם את ערכם, אבל אם מדובר בחומרים פדגוגיים שבדרך כלל לא מקובל למוכרם בכסף, נראה שאין דרך להחשיב אותם כנזק כספי אלא כ'גרמי' של עבודה שהיוצר יצטרך כעת להשקיע כדי לשחזרם,⁵⁰ אע"פ שאין לשום את החומר שאבד בשומא כספית. כיוון שנגרם כעת צורך

48. שו"ע, חו"מ סי' שעח סעי' א-ו. וראה גם שם, סי' תיב סעי' ב.

49. נחלקו הפוסקים מהי הדרך לשום נזק של דבר שאינו נמכר. יש אומרים שאין לו ערך כלל (על פי דברי נתיבות המשפט, סי' קמח ס"ק א), אך יש מפוסקי דורנו שכתבו שכיוון שעבור הבעלים רכישת החפץ החילופי תעלה כסף, יש לחייב את המזיק בעלות הרכישה (מנחת אשר, ח"א סי' קיא. קובץ הישר והטוב, חלק י מאמר מאת הרב ז"נ גולדברג). ודאי שחפץ שניתן למוכרו כמשומש וכן לקנותו ביד שנייה, ערכו נמדד לפי עלות חפץ משומש, כבנדון דידן.

50. ראו שו"ע, חו"מ סי' שפו סעי' א, שהדוחף מטבע לים חייב אע"פ שלא חיסרו, וכן הפוחת מטבע בקורנס, משום שצריך להוציא הוצאות כדי להחזירו. מוכח שגרימת צורך בעבודה נחשבת לגרמי, והרמ"א, שם סעי' ג, חולק וכתב שאינו אלא גרמא ופטור, וכתב הש"ך, לשו"ע שם ס"ק ז, שיש להסתפק אם נאמר כך גם במי שהשחית תכשיטי כסף וזהב שמעיקרא היה כלי ועכשיו אינו כלי. אם

בעבודה מחודשת כדי ליצור את החומר מחדש, חייב המזיק מ'דינא דגרמי' או גרמא על שעות העבודה. ב'דינא דגרמי' הכלל הוא שאין לחייב אם הנזק נעשה שלא בכוונה,⁵¹ ולכן על דברים כאלו אי אפשר לחייב.⁵² אולם כדי לצאת ידי שמיים מוטל על המזיק לפצות את הניזק גם על חלקים אלו של ההפסד.⁵³ עם זאת, אם ישנה אפשרות לשחזר את הקבצים שעל המחשב בעזרת טכנאי מחשבים שיעבוד על המחשב, כתב הרב אשר וייס⁵⁴ שיש לחייב את המזיק בעלות זו אם היא עלות סבירה שאדם מוכן להשקיע כדי לשחזר לעצמו את הקבצים, משום שהשווי של קבצי המחשב הוא מה שהיו מוכנים הבעלים לשלם עבורם.

למעשה, כיוון שקשה לכמת את ההיזק לקבצים בסכום ברור, נראה שראוי שהמזיק ישלם סכום סמלי שיניח את דעת הניזק.⁵⁵

20. תיקון גנרטור על המשכיר או על השוכר / משפטי ארץ

שאלה | אני שוכר דירה שהיה בה גנרטור מאז שעברתי להתגורר בה. הימצאותו של הגנרטור אף צוינה מצד המשכיר כמעלה בדירה. כעת יש תקלה, וצריך להחליף את כל מערכת החשמל של הגנרטור. על מי מוטל תיקון זה - על השוכר או על המשכיר? יש לציין שכבר כמה שנים לא חידשנו את החוזה הראשון, שהיה תקף לשנתיים.

תשובה | ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שיד סעי' א) מגדיר מהן החובות של המשכיר ומהן החובות של השוכר:

המשכיר בית לחבירו, חייב להעמיד לו דלתות ולפתוח לו החלונות שנתקלקלו ולחזק את התקרה ולסמוך את הקורה שנשברה ולעשות נגר ומנועול. וכן אם

כן, מכיוון שהחומר הפיזי קיים, ורק נדרשת עבודה נוספת כדי שיהיה בר שימוש, משמע שעיקר המחלוקת הוא אם אפשר לחייב על העבודה. ואולם במקרה של יצירה שאינה קיימת כלל, נראה שהצורך בעבודה בוודאי ייחשב כנזק. מכל מקום גם לרמ"א זה לכל הפחות גרמא, וא"כ חייב לשלם כדי לצאת ידי שמיים, וא"כ הוא הדין כאן.

51. שו"ע, חו"מ סי' שפו סעי' א, בש"ך, לשו"ע שם ס"ק א.

52. עיין נייר עמדה מספר 2, מכון משפטי ארץ, שרשלנות פושעת נחשבת ככוונה להזיק, ולכן חייב גם כשהזיק בגרמי, וצ"ע אם ניתן להגדיר את התנהגות האדם כפשע, משום שלא הייתה כלל כוונה להזיק, אלא רק חוסר זהירות.

53. תשובות והנהגות, לגר"מ שטרנבוך, ח"ד סי' קנב, שראוי לשלם על גרמי בשוגג כדי לצאת ידי שמיים.

54. מנחת אשר, ח"א סי' קיא.

55. יש להסתפק אם העובדה שהניזק לא דאג לגיבוי עבודתו פוטרת את המזיק. אם דרך כל אדם לגבות קבצים, ולא היה למזיק להעלות על דעתו שלא היה גיבוי לחומר שעל המחשב, אז נראה שדינו כמי שהזיק לחברו כלי שהיו בו דברים שאין דרך להניח בו, ונחלקו הפוסקים אם חייב (שו"ע, חו"מ סי' שפח סעי' א, מהמחבר משמע שאם הניזק יוכיח את שיעור נזקו - המזיק חייב, אלא שאינו נאמן על זה אפילו בשבועה, והרמ"א כתב שאפילו יש לו עדים, אין המזיק חייב על דברים שאין דרכם להניח שם). אולם למעשה נראה שקשה לומר שדרך כל העולם לגבות קבצים, ולא היה למזיק להעלות על דעתו שיש חומר ללא גיבוי. במציאות הרבה אנשים אינם מבצעים גיבוי, אלא אם מדובר בדברים בעלי ערך כספי גבוה במיוחד.

נפחתה המעזיבה והתקרה בד' טפחים, חייב לתקנה; וכן כל כיוצא בזה מדברים שהם מעשה אומן והם עיקר גדול בשיבת הבתים והחצרות.

הרמ"א עוסק בשאלה מה הדין במקרה שבתחילת השכירות הכול היה תקין ובמשך הזמן התקלקל:

תקן המשכיר דברים אלו, ונשברו תוך ימי השכירות, אם אמר ליה: בית זה, אין צריך להעמיד לו אחר. אמר לו: בית סתם, צריך לתקנו כל ימי השכירות. האחרונים⁵⁶ עסקו ביישוב פסק הרמ"א,⁵⁷ אולם לכל הדעות רק בדברים שהם עיקר גדול בשיבת הבתים חלה על המשכיר החובה לתקן. מה נקרא עיקר גדול? ה'שלחן ערוך' כתב כמה דוגמאות, וברור שבכל דור יש דברים שונים כמו תיקון חשמל ומים וכו', אך גנרטור אינו מוגדר ככזה, ולהרבה גדולי ישראל לא היה גנרטור לשבת. לכן אין חובה על המשכיר לתקן את הגנרטור. מצד שני אין גם חובה על השוכר לתקן את הגנרטור, ואפשר להשאיר אותו מקולקל. ואם היה ברור שעל דעת זה בלבד שכר את הדירה, יכול לבטל שכירות.

21. דו"ח על שעות עבודה של מטפלת / הרב אריאל בראלי

שאלה | אני מטפלת מדי יום באישה מבוגרת, ושכרי מגיע ממשרד הרווחה. מטעם המשרד אושרה לאישה עזרה בהיקף של ארבע שעות בכל יום, אולם היא אינה זקוקה לכל השעות הללו, ואף דוחקת בי ללכת הביתה, בטענה שנוכחותי רק מפריעה לה. הדיווח למשרד חייב לכלול ארבע שעות בכל יום, והיא אכן חותמת על כך. האם אני צריכה ליידע את המשרד על השעות שבהן אני עובדת בפועל?

תשובה | אם את בעצמך שולחת את דוח השעות למשרד, אז הדבר בעייתי, כי זה דיווח שקרי וקבלת כסף על שעות שלא עבדת בהן. ואף כאשר האישה המבוגרת שולחת בעצמה את הדוח למשרד, עדיין קיימת בעיה של שיתוף פעולה עם דיווח שקרי, על כן אין לעבוד באופן הזה.

מסתבר שאם את נמצאת בבית האישה הזו במשך כל השעות הללו, אז אף שהיא לא מטילה עלייך משימות בחלק מהזמן ואת מובטלת, מכל מקום עצם העובדה שאת איתה בבית, זמינה לה ועומדת לשירותה, נחשב כחלק מהעבודה.

56. ראו ביאור הגר"א, לשו"ע חו"מ סי' שיד סעי' א; קצות החושן, לשו"ע שם.
57. של הסתירה לכאורה בין דברי הרמ"א בס' שיד לבין דבריו בס' שיב סעי' ז.

22. חיוב מסירת מידע בעת קבלה לעבודה / הרב אריאל בראלי

שאלה | כבר זמן רב אני מחפש עבודה בתחום שבו יש לי תואר. בינתיים הוצע לי להיות מורה עד סוף השנה, ויושת עליי קנס אם אעזוב לפני סוף שנת הלימודים. האם בריאיון העבודה אני חייב להגיד למנהל בית הספר שאם אמצא עבודה במקצוע שלי, אעזוב את עבודת ההוראה? יש סיכוי גדול שאם אומר זאת מלכתחילה, הוא לא יקבל אותי לעבודה.

תשובה | ברור שאין להעלים מידע אשר יכול לפגוע בתלמידים, ועל כן אם אתה מעריך שתגיע רק לתקופה קצרה, אזי עליך ליידע את המנהל. אין לטעון כי אזכור הקנס⁵⁸ בחוזה מתפרש כאפשרות לגיטימית לעזוב את בית הספר ולשלם את הקנס, משום שהמינוח 'קנס' כוונתו למצב בדיעבד, כאשר כבר התקבלה החלטה לעזוב.⁵⁹ אולם אם להבנתך קשה למצוא עבודה בתחום שלך, ועל כן הסבירות למצוא עבודה בתוך החודשים הללו נמוכה, אזי אין זה פגם שמקובל לדווח עליו, וממילא אינו נחשב למידע שיש חובה למסור אותו.⁶⁰

23. פיטורין בגין סירוב להתחסן / הרב אריאל בראלי

שאלה | איש התחזוקה של בית הכנסת אינו מוכן להתחסן מפני קורונה. האם אנו יכולים לפטר אותו? לא נחתם בינינו חוזה, אך הוא עובד כמה שנים אצלנו, ואין לנו טענות על עבודתו.

תשובה | ישנה מחלוקת כאשר אדם שכר פועל ולא קבע איתו את זמן ההעסקה, האם אפשר לפטר אותו בכל זמן נתון ולקחת פועל אחר, או שהכוונה הייתה לשכור אותו בקביעות עד שיסתיים הצורך בעבודה זו (ובתנאי שהוא עושה אותה כראוי).⁶¹ במקרה זה, שהעובד אינו מוכן להתחסן, נראה כי לכו"ע יש זכות לגבאים להעדיף את טובת הציבור ולפטר אותו.

גם אם איש התחזוקה יטען שהוא מקפיד על שמירת מרחק ועטיית מסכה, עדיין יש לגבאים את הזכות לתת עדיפות לשלום הציבור ולהימנע מסיכונים מיותרים.⁶²

58. הקנס עצמו אינו נחשב לאסמכתא כפי שכתב הש"ך, חו"מ סי' שלג ס"ק מט.

59. שו"ע, חו"מ סי' יב סעי' ט, ובהרחבה בשו"ת מהרש"ם, ח"ד סי' קיח.

60. כעין זה בתרומת הדשן, סי' שכב לגבי דין מקח טעות.

61. שו"ת אגרות משה, חו"מ ח"א סי' עה.

62. הערת עורך: י"פ. ור' עוד במאמר הרב יעקב אריאל, 'חיוב שְׁבֶת בהכנסת אנשים לבידוד, להלן בגיליון זה עמ' 51.